

פעולה סוציאל דמוקרטית במציאות ניאו-ליברלית

יולי תמיר במשרד החינוך

:: נדב פרץ

מה קרה ליולי תמיר?

אחרי הבחירות האחרונות נוצר מצב שטרם הכרנו. אין ספק שהכוח שרוכנו תמכנו בו – המחנה הסוציאלי דמוקרטי במפלגת העבודה – לא נמצא באופוזיציה. מצד שני, הקואליציה ככלל רחוקה מלהיות סוציאל דמוקרטית. המצב הזה קצת מערער את הדרך שבה אנחנו רגילים לחשוב על 'קואליציה' ו-'אופוזיציה', על 'סוציאל דמוקרטיה' ו-'ניאו-ליברליזם'.

כל ההקדמה הארוכה הזו לא באה אלא כדי לענות על שאלה מאוד קשה ששאלתי את עצמי מאז הבחירות האחרונות – מה קרה ליולי תמיר? במהלך מערכת הבחירות האחרונה היא נתפסה כאחת ההבטחות הגדולות של מפלגת העבודה. ההבטחה 'יולי תמיר למשרד החינוך' נחשבה לאחד הדגלים של הקמפיין, ואחד ההישגים הגדולים של המו"מ הקואליציוני היה הדחיקה של אוריאל רייכמן מכסא שר החינוך לטובת תמיר.

אבל רבים מרגישים שמאז משהו השתבש. מאז תחילת כהונתה של תמיר, מספר העימותים בין משרד החינוך לבין גורמי החינוך השונים לא התמעט – ואולי אף התרבה. הסטודנטים שבתו בעקבות ועדת שוחט. המרצים גם הם איימו להצטרף. ארגון המורים העל-יסודיים נוקט בעיצומים בשיטות גרילה: היום לא לומדות כיתות י' בחיפה, מחר שובתות כיתות י"א באופקים. הרשויות המקומיות מאיימות בהשבתת מערכת החינוך. נראה כאילו כל המערכת קמה נגד השרה – האם הם לא צודקים?

את התשובה לשאלה הזו אפשר למצוא במעמדם המיוחד של הכוחות הסוציאלי דמוקרטיים במפלגת העבודה, 'אופוזיציה בקואליציה' כפי שתואר לעיל, ובעיקר בבחירה של תמיר לפעול בניגוד לדרך שבה הרגילו אותנו לחשוב שפוליטיקאים פועלים – לבחור בטווח הארוך על חשבון הטווח הקצר, ובאופציה הטובה על פני האופציה הפופולרית.

תמיר נמצאת במצב כמעט בלתי אפשרי. מחד,

רוחות ניאו-ליברליות מנשבות בארצנו מזה זמן רב. מזה כשלושים שנה, ולמעט תקופה קצרה בין השנים 1992 – 1995, נוטה המדיניות הכלכלית של ממשלות ישראל באופן עקבי לצד ימין. עבורי, כמו עבור רבים מקוראי 'חברה', משמעות הדבר היא שמאז שעמדתי על דעתי הפוליטית – אני באופוזיציה. יש להניח שמצב דברים זה השפיע גם על התודעה הפוליטית של המבוגרים בינינו, וגם הם חיים בתחושה מתמדת של אופוזיציה.

באופוזיציה יש הרבה חסרונות. הגדול שבהם הוא, כמובן, העובדה שהמדיניות שבה אתה תומך אינה מתבצעת. אבל יש עוד כמה. לא אשכח את דבריו של אחד מהח"כים של מרצ בימים שאחרי הסכם אוסלו, בתגובה לנאום מלא זעם של אריק שרון: "כל השנים אנחנו כעסנו על הכיבוש וההתנחלות, והם אמרו – 'הכלבים נובחים והשיירה עוברת'. כמה טוב להיות פעם אחת בצד של השיירה". אבל לשהייה באופוזיציה יש יתרון גדול אחד – האפשרות לאחוז בדעות מוחלטות, בלי צורך בפשרות פוליטיות ובהתאמות. אפשר תמיד להחליט מהי התכנית הפוליטית שתשרת בצורה הטובה ביותר את המטרות האידיאולוגיות שלנו, ולהפגין בעדה. בקואליציה, לעומת זאת, צריך להגיע לפשרות עם גורמים פוליטיים אחרים – ולהגיע לתכניות שאינן אידיאליות.

תמיר יכלה לדרוש את הורדת שכר הלימוד, ואולי אפילו את ביטולו. ניהול נכון של המאבק, בצירוף שותפויות פוליטיות חכמות, היו אף יכולים להביא לניצחון. אלא שבהתחשב בעומדים בראש המערכת הכלכלית בישראל 2007, ובגישה הניאו-ליברלית המנחה אותם, ניצחון כזה היה ניצחון פירוס.

קצה הקרחון

מספר התלמידים במערכת החינוך יעמוד בשנת הלימודים הקרובה על כ-1.81 מיליון ילדים ובני נוער – עלייה של כ-1% בהשוואה לשנת הלימודים הקודמת. כך עולה מתחזית הנתונים שפירסם בסוף השבוע משרד החינוך. אולם למרות עלייה של כעשרת אלפים תלמידים, מספר הכיתות במערכת החינוך דווקא ירד בכ-240 כיתות. בתוך כך אומרים גורמים בכירים במשרד החינוך, שטרם התקבל התקציב לבניית 90 כיתות חדשות בצפון, במסגרת התוכנית השיקום לאחר המלחמה (הארץ 19/8/2007). פירוש הדבר שהצפיפות בכיתות תגדל, מורים יאלצו לעמוד מול יותר תלמידים בכתה וגם אם מספר המורים לא יקטן לא תהיה אפשרות מעשית להוראה בקבוצות קטנות כפי שההסכם עם הסתדרות המורים קובע.

הלימוד לא צריך לעלות – הוא צריך לרדת!". וכמובן שכל סוציאל דמוקרט יסכים איתם. נגישות להשכלה גבוהה היא זכות יסוד – האפשרות ללמוד לימודים אקדמיים חייבת להיות פתוחה בפני כל מי שניחן בכישורים המתאימים. שכר הלימוד לא צריך להיות נמוך – הוא צריך להיות אפס. אז מה, יולי תמיר – פרופסור לפילוסופיה פוליטית, סוציאל דמוקרטית מוצהרת – שכחה את זה? למה בעצם היא תומכת בהעלאת שכר הלימוד, במקום בהורדתו?

כאן המקום להזכיר שוב את הסכיבה שבה פועלת תמיר – בין מערכת ההשכלה הגבוהה הקורסת לבין ממשלה ניאוו-ליברלית. מדי חודש מתגלים באוניברסיטאות 'כשלים ניהוליים' – טריק ידוע של האוצר, ש'מייבש' את המוסדות ומקצץ בתקציבם, ובה בעת מאשים את מנהלי אותם מוסדות בניהול כושל; הסגל האקדמי הולך ומדלדל, וכל מי שרק יכול בורח אל מעבר לים, שם מחכות משרות נוחות ומשכורות גבוהות; 'תכניות חוץ תקציביות', שמאופיינות בהצעות לשכר לימוד אסטרונומי ובדרישות אקדמיות מיקרוסקופיות, צצות כפטריות אחרי הגשם.

האופציה הטובה או האופציה הפופולרית?

תמיר יכלה לדרוש את הורדת שכר הלימוד, ואולי אפילו את ביטולו. ניהול נכון של המאבק, בצירוף שותפויות פוליטיות חכמות, היו אף יכולים להביא לניצחון. אלא שבהתחשב בעומדים בראש המערכת הכלכלית בישראל 2007, ובגישה הניאו-ליברלית המנחה אותם, ניצחון כזה היה ניצחון פירוט. שכר הלימוד היה יורד – אבל

מערכת החינוך בישראל עומדת על סף קריסה בכל הרמות, מהחינוך היסודי הכושל ועד לאוניברסיטאות המרוששות. מאידך, המדיניות הכלכלית של הממשלה – כפי שמייצגים אותה שר האוצר הקודם, שר האוצר הנוכחי וראש הממשלה – היא מדיניות ניאוו-ליברלית מוצהרת, התומכת בהפרטה פראית ובקיצוץ תקציבי בלתי פוסק. בין שני קטבים אלו צריכה שרת החינוך לתפקד.

במצב כזה, לפוליטיקאי יש שתי אפשרויות. אפשר לשחק את המשחק – להתריע מדי שבוע ולתת לצהובונים את הכותרות שהם כל-כך אוהבים. תמיר היא פוליטיקאית משופשפת. היא הייתה מוצאת את ההזדמנות לשחרר את ההצהרות המתאימות: 'תמיר: אולמרט יביא לסופו של החינוך בישראל'. 'תמיר: המשך ההפרטה יביא את האוניברסיטאות לידי קריסה'. אילו תמיר הייתה בוחרת בנתיב הזה, כולנו היינו מעריכים אותה. ומי יכול היה להאשימה בכשלונות המערכת, כשהיא נתונה בצבת שבין רוני בר-און לבין קובי הבר, בין קיצוצים לבין הפרטות?

במקום לבחור בדרך הקלה הזו, שהייתה מבטיחה לה את תמיכת בוחריה הפוטנציאליים, העדיפה תמיר לעשות את מה שאפשר – בתנאים הקיימים, קרי, לנסות ולקדם תכניות שישפרו את המצב, גם אם הן לא יביאו אותנו למצב האידיאלי, כפי שהיא ואנחנו תופסים אותו. כדי להדגים זאת, אתייחס לשתי תכניות: הראשונה היא המלצות ועדת שוחט בדבר שכר הלימוד (שאר ההמלצות – שדיון בהן מחייב סדרת מאמרים נפרדת – פונות אף הן, לדעת, בכיוון דומה לזה שיתואר להלן), והשנייה היא התכנית לשינוי תשלומי ההורים.

ועדת שוחט ממליצה על העלאה דרסטית של שכר הלימוד – מכ-8,000 שקלים ל-14,800. במקביל, היא מציעה להקים מערך של הלוואות שיינתנו לכל סטודנט, ואשר, בשילוב עם מלגת פר"ח הניתנת כיום, יגרמו לכך שהסכום המזומן שישלם הסטודנט יהיה אפסי. הלוואות אלו – בסך של כ-9,000 ש"ח לשנה לסטודנט – תסובסדנה על ידי המדינה, ותוחזרנה בקצב של כ-300 ש"ח לחודש (עבור תואר ראשון מלא) במשך 10 שנים, החל משנה לאחר תום הלימודים. נקודת המפתח בתכנית היא שסטודנט לא יצטרך להחזיר את ההלוואה כל עוד הכנסתו לא תעבור סכום סף מסויים (5,300 ש"ח לאדם ו-10,000 ש"ח למשק בית). אם יחלפו 10 שנים בלא שהכנסתו עברה רף זה – ההלוואה תהפוך למענק.

הסטודנטים, כזכור לכולנו, הבעירו את המדינה בתגובה להמלצות אלו. "לא יתכן" הם אמרו. "שכר

יולי תמיר מציגה, איפוא, שוב ושוב אסטרטגיה זהה – התמודדות עם הבעיות הקשות שמהן סובלת מערכת החינוך הישראלית, תוך הצגת פתרונות שיש סבירות גבוהה לבצעם במציאות הפוליטית הישראלית, ושאיפה כי הם רחוקים מלהיות אידיאליים, הם ישפרו – ולו במקצת – את מצבה של המערכת.

הורים' הם כל התשלומים שמשלמים הורים עבור שירותים שמציע בית הספר. הסכומים האלו נועדו לממן אירועים מיוחדים – טיולים, מסיבות ודומיהם – וכן תל"ן (תגבור לימודי נוסף), שם קוד לשעות לימוד מופרטות. סכום התשלום נקבע על ידי בית הספר, אך הסכום המקסימלי מוגבל על ידי ועדת החינוך של הכנסת. תמיר הציעה תכנית לפיה הביטוח הלאומי יגבה את תשלומי ההורים במקום מנהלי בתי הספר. הגבייה תיעשה בצורה פרוגרסיבית בהתאם להכנסת ההורים ולמספר ילדיהם – ככל שהכנסתו של הורה נמוכה יותר, וככל שיש לו יותר ילדים, הוא ישלם פחות. הסכום שתגבה המערכת החדשה יחולק בין כל בתי הספר.

גם כאן, כל סוציאל דמוקרט ראוי לשמו ירים גבה. למעשה, מדובר כאן בהקמת מערכת מקבילה למס הכנסה – אבל עם כמה חסרונות, שהבולט בהם הוא העובדה שמדובר ב'מס הורים' המוטל רק על מי שמגדל ילדים. מערכת החינוך, יאמר סוציאל דמוקרט, צריכה להיות מסובסדת באופן מלא על ידי כספי המיסים של כלל אזרחי המדינה.

גם כאן, אני בטוח שתמיר תסכים. תשלומי ההורים צריכים להתבטל, וסכום זהה לסכום שהתקבל צריך להיות מוקצב על ידי משרד האוצר. אלא שכזכור, לעומד בראש משרד האוצר ישנן דעות שונות משלנו. הוא דווקא ישמח להרחיב את הפרטתה של מערכת החינוך, ובוודאי יתנגד לכוונה לצמצם את ההפרטה הקיימת. לכן, גם כאן היה על תמיר לבחור האם להשלים עם המצב הקיים ולסבול את תשלומי ההורים; ליזום קיצוץ במשאבי החינוך על ידי ביטול חד-צדדי של תשלומי ההורים (תוך ביטול דה-פקטו של הטיוולים השנתיים ומסיבות הסיום); או ליזום תכניות 'עוקפות אוצר', הרחוקות אמנם מלהיות אידיאליות, אבל שיש בהן יכולת לשפר את המצב הקיים. אמנם נוצר כאן מס מוזר, שאינו מוטל על האוכלוסיות הנכונות, אך במקביל ילדים לא יצטרכו לעמוד בכובש פנים מול חבריהם לכיתה משום שלהוריהם לא היה כסף לטיול שנתי, ובית הספר התיכון ברהט יקבל את אותו הסכום למסיבת סיום כמו בית הספר התיכון בהרצליה פיתוח.

יולי תמיר מציגה אפוא שוב ושוב אסטרטגיה זהה – התמודדות עם הבעיות הקשות שמהן סובלת מערכת החינוך הישראלית, תוך הצגת פתרונות שיש סבירות גבוהה לבצעם במציאות הפוליטית הישראלית, ושאיף כי הם רחוקים מלהיות אידיאליים, הם ישפרו, ולו במקצת, את מצבה של המערכת.

המדינה לא הייתה משלימה את הסכום מאוצר המדינה. כך היה התקציב המצומצם-ממילא של האוניברסיטאות מצטמצם עוד קצת, המחקר היה נפגע קשות, ובכך מקרב עוד יותר את קריסתה של מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל.

לחלופין, תמיר הייתה יכולה לומר לסטודנטים – 'אני בעדכם, אבל שר האוצר לא נותן לי כסף'; לתת ראיונות חוצבי להבות לעיתונים; להרוויח הון פוליטי; לא לעשות דבר ולתת לסטגנציה של המערכת להמשיך.

תמיר בחרה באופציה הפחות פופולרית – ולטעמי, באופציה האמיצה. דרך זו, ראוי להזכיר, דומה ל'תכנית האוסטרלית' שאותה הציגה מפלגת העבודה לפני הבחירות כדרך לפתרון בעית שכר הלימוד. היא לא הצביעה על האופציה המושלמת ואמרה 'לשם אנחנו צריכים להגיע, אבל לא נותנים לי', אלא בחרה את האופציה הכי סוציאל-דמוקרטית מבין האופציות הקיימות. התכנית שהוצגה לעיל איננה אידיאלית. היא מטילה על סטודנטים רבים עול נוסף של הלוואה, שלא יקל עליהם להחזיר. אבל התכנית הזו היא המתווה הריאלי היחיד, אשר מצד אחד יחזיר כספים שנעלמו מההשכלה הגבוהה בעשור האחרון, ומצד שני כמעט שלא יפגע בנגישות של אזרחי ישראל להשכלה גבוהה.

המקרה השני הוא נושא תשלומי ההורים, וגם בו אנחנו רואים דפוס פעולה דומה. 'תשלומי

נדב פרץ הוא סטודנט לתואר שני בסוציולוגיה המתמחה במדינת הרווחה, חבר קיבוץ רביבים, אב, בעל, רפתן ובלוגר

קצה הקרחון

מהמלצות חוק ההסדרים הקרוב: הפרטת מוקד 100 של המשטרה. שלילת קצבת הילדים מהורים שילדם נשר מבית הספר. הפסקת הוספת מיטות אשפוז (כי כידוע הגדלת ההצע מגבירה את הביקוש – לא משנה שכבר כיום אין מספיק מיטות אשפוז). הפרטת 2 מעונות לחוסים מתוך התשעה הציבוריים כפיילוט (כאשר יש חמישים מעונות פרטיים שמשרד הרווחה הודה כי אין לו יכולת לפקח עליהם)